

ARTVİN AĞZINDAKİ ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİNİN ŞEKİ AĞZINDAKİ GÖRÜNÜMÜ¹

The View of The Present Continuous Tense Suffix in Artvin Subdialect From Shaki Subdialect

Dr. Öğretim Üyesi. Sebine ABİD

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artvin/TÜRKİYE

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2502-7691>

ÖZET

Şimdiki zaman, fiilin gösterdiği olma ve yapmanın şu an gerçekleşmekte olduğunu bildirir. Şimdiki zaman dilin kullanım anını gösterir. Konuşma esnasında sürmekte olan oluş ve kılışı ifade etmek için kullanılır. Oğuz Grubu Türk lehçelerinin önemli ve en eski kolunu Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi oluşturur. Söz konusu lehçelerin yazı dilinde şimdiki zaman çeşitli eklerle karşılanmaktadır. Türkiye Türkçesinin yazı dilinde şimdiki zamanı oluşturmak için +yOr eki kullanılır. Azerbaycan Türkçesinin yazı dilinde şimdiki zaman +r, +İr ekleriyle oluşturulur. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi kendi içinde çeşitli ağızlardan oluşmaktadır. Her iki lehçeyi oluşturan ağızlar ölçünlü dilden birçok özellikleriyle farklılık göstermektedir. Türkiye Türkçesinin Kuzeydoğu ağızlarını oluşturan Artvin ağızı ses ve şekil bakımından yazı dilinden hayli uzaklaşmıştır. Şeki ağızı Azerbaycan Türkçesinin Kuzey bölgesinde konuşulan ağızlarından biridir. Artvin ağızı gibi Şeki ağızı da birçok ses ve şekil özellikleri bakımından yazı dilinden farklılaşmıştır. Farklı coğrafyalarda bulunmalarına ve dış güçlerin gösterdiği siyasi ayrışmalara rağmen Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi hem yazı dili hem ağızlar bakımından birçok ses ve şekil benzerliğini kaybetmemiştir. Artvin ağızındaki şimdiki zaman ekleriyle Şeki ağızındaki şimdiki zaman eklerinin karşılaştırılması bu benzerliği daha açık şekilde ortaya koymaktadır. Ağızlar yazı dilindeki kuralları takip edemediği gibi aksine kendine özgü ses ve şekil özellikleri de türetmektedir. Dolayısıyla bu durum çalışmada incelenmeye alınmış olan Artvin ve Şeki ağızında görülebilir. Çalışmada Artvin ve Şeki ağızının merkez ve ilçelerinde kullanılan şimdiki zaman ekleri incelenmeye alınmıştır. Her iki ağızda benzer veya farklı ses, şekil görünümüne sahip şimdiki zaman ekleri şahıslara göre çekimi yapılarak karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artvin ağızı, Şeki ağızı, şimdiki zaman, görünüm

ABSTRACT

The present continuous tense informs that being and making that the verb is showing is realizing right now. The present continuous tense indicates the moment of use of language. It is used to express the being and the making during the talk. Turkey and Azerbaijan Turkish are important and oldest branch of Oghuz Group Turkish dialects. The present continuous tense in the written language of the dialects is met with various suffixes. In Turkish of Turkey +yor suffixes are used for the present continuous tense in written language. In Turkish of Azerbaijan +r, +İr suffixes form the present continuous tense in written language. Turkey and Azerbaijan Turkish is composed of a variety of subdialect in itself. The subdialect that make up the two dialects differ with many features from the standard language. Artvin subdialect formed North-eastern subdialect of Turkish of Turkey has considerably moved away from the written language in terms of sound and form. Shaki subdialect is one of the subdialects of Turkish of Azerbaijan that spoken in Northern region. Like the Artvin subdialect, the Shaki subdialect also differs from the written language in terms of many sound and form features. Turkish of Turkey and Azerbaijan has not lost many similarities in sound and form both in terms of writing language and subdialects despite living in different geographies and political split exhibited by external powers. The comparison of present continuous tense suffixes of Artvin's subdialect and Shaki subdialect reveals this similarity more clearly. The subdialects can not follow the rules of the written language, but also produce their own specific sound and form features. Therefore, this situation can be seen in the subdialect of Artvin and Shaki which have been taken into consideration in the study. In the study, the present continuous tense suffixes used in the centers and districts of Artvin and Shaki's subdialects were taken into consideration. The present continuous tense suffixes with similar or different sound and form view in both subdialect were compared according to the persons by conjugating.

Keywords: Artvin subdialect, Shaki subdialect, the present continuous tense, view

¹Bu çalışma, 18-20.10.2018 tarihlerinde Artvin'de Uluslararası Artvin Sempozyumunda sunulmuş bildirinin genişletilmiş şeklidir.

1.GİRİŞ

Ağız- aynı dil içinde yer alan bölgeye özgü ses, şekil, söz dizimi, ve anlamca farklılıklar gösterebilen konuşma dilidir (TS, 2001: 44). Ölçünlü dilin bir araya getirdiği aynı lehçe içinde birbirine benzeyen konuşma şekillerinin bütünüdür (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 19). Korkmaz'a göre ağız- bir dilin veya lehçenin yazı diline göre büyük oranda ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı yönüyle birbirinden farklılık gösteren konuşma şeklidir (2007: 11-12). Karaağaç ise ağzın tanımını şu şekilde verir: Bir yazı dilinin belirli bir bölgesinde konuşulan, coğrafi bakımdan çoğunlukla ses farklılıkları gösteren ağız dili kullanımıdır (Karaağaç, 2013: 75).

Oğuzlar, genellikle birbirine yakın coğrafyalarda dallanma ve yayılma göstererek Oğuz-Türkmen temelinde yazı dillerine, lehçe ve ağızlara dayanan Güney Batı Lehçeleri grubunu oluşturmuşlardır (Korkmaz, 2013: 11). Tarihi süreç içinde Oğuz boyları kendi yazı dillerinin oluşumuna kadar bütün Türk boylarının ortak kullandıkları ekler ve söz varlığından yararlanmışlar.

Çağdaş Oğuz Türkçesini oluşturan lehçeler ayrı ayrı yazı dili kullanırlar. Ortak yazı diline sahip olmayan Oğuz Türkçesinin lehçeleri arasında ses, şekil ve söz varlığı bakımından keskin farklar görülmektedir. Fakat lehçelerin yazı dilinde kullanılan fiil çekim ekleri çeşitlilik gösterebilmektedir. Söz konusu yazı dillerindeki çeşitlilik şimdiki zaman ekinde görülebilir.

Çağdaş Oğuz Türkçesinin önemli kolunu oluşturan Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zamanı oluşturmak için farklı ekler kullanılır. Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman, sürerlilik ifade eden *yoru-* tasvir fiilinin geniş zaman çekiminden hece yutumuyla oluşan *-yor* ekiyle (Korkmaz, 2009: 611), Azerbaycan Türkçesinin yazı dilinde şimdiki zaman- *ır, -ir, -ur, -ür* ekiyle oluşur (Hüseynzade, 2007:152). İki yazı dilinin şimdiki zaman ekinde görülen farklılığı, ağızlardaki benzerliğin ortadan kaldırdığı görülebilir.

Bugün Anadolu ağızlarında şimdiki zaman çeşitli ses değişmelerine uğradığı şekillerle kullanılır. Özellikle Türkiye Türkçesi yazı dilinden ses ve şekil bilgisi bakımından farklılık gösteren Artvin ağızı Karahan'ın diyalektolojik sınıflandırmasına göre merkez ağız, Şavşat, Ardanuç, Yusufeli Doğu Grubu ağızları içinde (1996: 43), Artvin'in Hopa, Arhavi, Borçka ilçeleri Kuzeydoğu ağızları içinde değerlendirilmiştir (Karahan, 1996: 97). Azerbaycan'ın dört ağız grubundan birini oluşturan Şeki ağızı, yön bakımından yapılan tasnife göre Kuzey grubu içerisinde yer alır (Şireliyev, 2008 :19).

Artvin ağızında şimdiki zaman eki çok çeşitli şekilleriyle fiil köklerine getirilir. Yapı bakımından ekin gösterdiği çeşitlilik, bünyesinde oluşan hece kaynaşması, ünlü, ünsüz düşmesi veya değişmesi gibi ses olaylarından kaynaklanmaktadır. Bundan başka ses olaylarının görülmediği durumlarda son hecesi bir ünsüzle biten fiil köklerine şimdiki zaman eki getirilirken bir yardımcı ünlünün kullanılmasını gerektirir. Bu sebeple ekin daha fazla çeşitli şekillerinin ortaya çıktığı görülür Artvin ağızında şimdiki zaman ekinin uyum ve uyumsuzluk durumundaki karışıklıktan dolayı bu ekin getirildiği hemen her fiil başka bir şekilde ortaya çıkar (Acar, 1972: 123-124).

2.YÖNTEM

Çalışmada Artvin ve Şeki ağızıyla ilgili kaynak taraması yapılarak birinci elden verilere ulaşılmış ve karşılaştırma yöntemiyle iki ağız arasındaki şimdiki zaman eklerinin benzer ve farklı kullanımları gösterilmiştir.Yapılan kaynak taramasında her iki ağızda kullanılan şimdiki zaman eklerinin benzer veya farklı kullanım şekillerinin yanı sıra bu ağızlardaki şimdiki zaman eklerinin yazı dilinden nasıl farklılık gösterdiği ve söz konusu eklerin oluşumu ve kökenine çalışmada değinilmiştir. Artvin ağızı için şimdiki zamanda kullanılan ekler örnekler bölgeden derleme yöntemiyle yapılarak çalışmada yer verilmiştir.

3.BULGU ve TARTIŞMALAR

3.1. -r-, Ir-, yIr-,yAr ekli şimdiki zaman

M. Kâşgarlı, eserinde Genel Türk Yazı dillerinde, Oğuz Grubu ve Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde *r* sesinin hem şimdiki zaman, hem de gelecek zaman için kullanıldığını gösterir. Bundan başka Dede Korkut'un dilinde, şimdiki zaman ve belirsiz gelecek zaman aynı eklerle (*-r, -ar,-er,-ur,-ür* ekleriyle) oluşturulmuştur. Yani tarihsel süreçte her zamanı ayrı ayrı karşılayan özel ekler henüz ortaya çıkmamış ve bağımsız olarak çekimlenmemiştir (Demirçizade, 1959, 93-94). *-yUr* ekli şimdiki zaman Türkçenin belli dönemlerinde kullanılmış ve ilk defa Göktürk ve Uygur metinlerinde görülmüştür (Özek, 2012: 1756).

Artvin, Türkiye Türkçesi ağızları arasında yerel ağız özelliklerini en iyi koruyan bölgedir. Artvin'e özgü yerel ağız özellikleri yerel aşık ve şairlerin yazmış olduğu halk şiirlerinde ve folklor incelemelerinde görülebilir. Özder, Yusufeli ilçesinde folklor incelemeleri esnasında bölge ağzının Çağatay-Kıpçak ağız özelliklerini koruduğu örnekler ve birçok ağız özelliklerine sahip kelimeler derlemiştir. Derlenen kelimeler arasında Artvin, Yusufeli, Ardanuç, Şavşat yerli ağız özelliğini taşıyan kelimeler arasında şimdiki zaman çekimi için verilen örnekler şu şekildedir: *geliyorum* > *gâliyerim*, *gâliyeram*, *gâliyam* (Özder, 2017: 38-39). Artvin halk şairi Gülden'in şiirlerinde şimdiki zaman çekimindeki *olmiyer*, *gelmiyer*, *bilmiyer*, *duymiyer*, *geçmiyer* gibi kelimelerde farklı şimdiki zaman eklerinin kullanılması, yerel ağzın yazı dilinden ayrılan bariz örnekleri olarak gösterilebilir (Bahadır, 2015: 47).

Yusufeli İlçesi Ersis (Kılıçkaya) köyü ağzında şimdiki zaman çekiminde *-r*, *-Ir*, *(y)Ir*, *(y)er* ekleri kullanılmaktadır. Hunutlu'nun gösterdiği örneklerde söz konusu köyün ağzında *-r* ekinin şimdiki zaman çekiminde belli şahıslarda kullanıldığı görülebilir:

Yusufeli ilçesi Erkinis köyü

olumlu çekim

gâlersun *gâlersuz*

gâler *gâlerla* (Hunutlu, 2014: 377-378).

-İr ekli şimdiki zaman, Yusufeli İlçesi Morkaya, Dağeteği, ve Darıca köylerinde birinci, ikinci ve üçüncü teklik şahıslarda kullanılır.

Yusufeli ilçesi Morkaya, Dağeteği, ve Darıca köyleri

olumlu çekim

birinci t.ş.

utanirem

yapirem

ikinci t.ş.

utanırsen

bakırsen

üçüncü t.ş.

durir

çalışir (Koruk, 2019: 161-162-163).

Şeki'nin bir kısım köylerinde sonu l, r, n ünsüzleri ile biten filler ve git fiili şimdiki zamanda kullanıldığında kelimenin sonundaki ünsüz düşer ve düşen ünsüzden önceki ünlü *-Ir*, *-İr* ekinin ünlüsüyle birleşerek uzun telaffuz edilir ve şimdiki zaman *-r* ekiyle oluşur. İslamov *-r* ekinin 3.çokluk şahıs dışında bütün şahıslarla çekime girerek şimdiki zamanı oluşturduğunu şu örneklerle gösterir:

Şeki ağızı

olumlu çekim

otûram

otûrsan

otûr (İslamov, 1968: 122).

otûrux

otûrsuz

-r, *-Ir* ekinin Türkçenin Doğu Grubu ağızlarında şimdiki zaman işleviyle kullanılması, Azerbaycan Türkçesinin etkisindedir (Özek, 2012: 1754). *-İr* ekli şimdiki zaman Erzurum ili ağzında (Gemalmaz, 1978: 353), Ağrı, Ahlat, Malazgirt, Bingöl, Aşkale, Ovacık, Narman, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı, İspir, Bayburt, Kars yerli ağzında kullanılmaktadır (Karahana, 1996: 75-82).

-ır, *-ir*, *-ur*, *-ür* ekli şimdiki zaman yazı dilinde olduğu gibi, Azerbaycan'ın Bakı, Şamahı, İsmayılı, Mereze, Nahçıvan, Zagatala, Gah, Gence, Ağdam, Şahbuz, Şerur, Culfa, Ordubad ağızlarında ve Muğan grubu ağızlarında iki şekliyle *-ır*, *-ir* kullanılmaktadır (Şireliyev, 2008: 214).

Çağdaş Azerbaycan ağızlarında sonu ünlüyle biten bazı fiiller *-yIr* ekinin değişikliğe uğramasıyla ilgili olarak zaman eki gibi *-r* biçimibirimini kabul eder veya zaman ekinin ünlüsü fiilin sonundaki ünlüyle birleşerek uzun ünlülü şekil ortaya çıkar (Azizov, 1999: 193).

Şeki Ağzında sonu ünlüyle biten fiillere *-yIr*, *-yİr*, eki getirildiğinde ekin birinci ünsüzü y düşer ve kelime kökündeki son ünlü ekin ünlüsüyle birleşerek uzun telaffuz edilir ve şimdiki zaman yine de görünürde bir -

r ekinden oluşur. *-r* ekinin şimdiki zaman çekiminde üçüncü çokluk şahıs dışında bütün şahıslara göre çekimini görmek mümkündür.

Şeki ağzı Baş Küngüd köyü

olumlu çekim

işdirem   *işdirux*

işdiren   *işdiren*

işdir (İslamov, 1968: 123).

-yİr ekli şimdiki zaman Yusufeli ilçesi Morkoya, Dağeteği ve Darıca köylerinde birinci, ikinci ve üçüncü çokluk şahıs çekiminde kullanılır.

Morkoya, Dağeteği ve Darıca köyleri

olumlu çekim

diyiruk

izliyirsiz

oturirler (Koruk, 2019: 164-165).

-yUr ekli şimdiki zaman Anadolu ağızlarından, Erzincan Kemah, Tercan, Çayrılı, Refahiye, Gümüşhane Torul, Kelkit, Van Erçiş, Bitlis Ahlat, Erzurum Şenkaya, Kars Merkez, Arpaçay, Muş merkez ağızlarında kullanılmaktadır (Özek, 2012: 1757).

3.2. -ı, -i, -u, -ü ekli şimdiki zaman

Fiil kökü *-ı/-i-* birinci kategori şahıs eki modelindeki şimdiki zaman biçiminin mevcut olduğu kanıtlanmıştır. Genellikle Türk yazı dillerinde a ünlüsünün sık sık ı ünlüsüne dönüştüğü bilinir. Dolayısıyla bu durum Türk yazı dillerinde *-ı/-i* ekli şimdiki zamanın varlığını ortaya koyar (Serebrennikov, Gadjeva, 2011: 146).

Azerbaycan Türkçesinin Güney ağzının esas özelliklerinden biri şimdiki zamanın üçüncü şahsında zaman ekinden sonra +i göstericisinin kullanılmasıdır. (*geliri, goyuri, alrı, görürü* (Tebriz) (Azizov, 1999: 194).

Bu özellik Irak Türkmen Türkçesinde şimdiki zamanı oluşturan *-iri, -uru, -ürü* eklerinde de görülebilir. (*gediri, bilmiri* (Bayatlı, 1996: 391).

Azizov'a göre *i* ünlüsü üçüncü şahıs işaretleyicisi olarak Şeki ağzında (Baş Göynük, Aşağı Göynük köylerinde) şimdiki zamanın olumsuz çekiminde görülebilir. *tapbiyi, goymiyi* (Azizov, 1999: 194).

-ı, -i, -u, -ü eki Azerbaycan yazı dili tarihinde ve ağızlarda hem şimdiki zaman, hem de belirsiz gelecek zamanı ifade etmiştir. Bu ek edebi dil örneklerinde üçüncü şahısta, ağızlarda ise hem ikinci, hem de üçüncü şahısta kullanılır (Azizov, 1999: 197).

Şimdiki zamanın ikinci şahıs çekiminde kullanılan *-ı, -i, -u, -ü* eki Azerbaycan ağızlarında bir kural olarak *-ır, -ir, -ur, -ür* şimdiki zaman şeklinin *r* düşmüş biçimi olarak kabul edilir. Üçüncü şahısta kullanılan *-ı, -i, -u, -ü* ekinin kökeniyle ilgili çeşitli düşünceler mevcuttur. Rehimov, bu ekin kökeniyle ilgili iki düşünce ileri sürer ve kendisi 2. düşünceyi kabul eder. 1) *-ı, -i, -u, -ü* şekli *-ır, -ir, -ur, -ür* şimdiki zaman ekinin fonetik değişikliğe uğramış yani *r* unsuru düşürülerek kullanıldığı biçimdir. 2) *-ı, -i, -u, -ü* ekinin kökeni şimdiki zaman eki arkaik zarf fiil ekiyle ilişkilidir (Azizov, 1999: 99).

Şireliyev, *-ı, -i, -u, -ü* ekinin şimdiki zamanın en eski şekli, yani şekilce zarf fiil fakat şimdiki zaman yerine kullanılan ekler olarak değerlendirir (Şireliyev, 2008: 216). Mirzade'ye göre şimdiki zamanın bu şekli şimdiki zaman ekinin son ünsüzü *r*'nin düşmesi sonucu ortaya çıkar. (Mirzade, 113: 93). Rüstemov, *-ı, -i, -u, -ü* şimdiki zaman ekinin etimolojik bakımdan eski zarf fiil eki olan *-ı, -i, -u, -ü*'yle ilişkilendirilir. *-ır, -ir, -ur, -ür* eki ise *r* ünsüzünün düşmüş biçimi olmayıp belirsiz gelecek zaman anlamı taşıyan ve eskiden de mevcut olmuş, bugün bazı ağızlarda kalmış şeklidir (Rüstemov, 1965: 227-250-251). Hacıyeva, Azerbaycan ağızlarında şimdiki zamanın ikinci ve üçüncü şahsında kullanılan *-ı, -i, -u, -ü* ekinin bağımsız zaman eki oluşunu açıklar. Onun düşüncesine göre *-a* ve *-ı* bağımsız şimdiki zaman ekleridir. Bu biçime

dayanarak -Ir, -Ar zaman ekleri ortaya çıkmıştır. -ı ekinin gelişimi a>ı ablautu ile ilişkilidir (Hacıyeva,1979: 87-89).

-İ'li şimdiki zaman Trabzon'un yaygın olarak Arsin ve Araklı ağzında (*geçî, verîsin, denî, goyî*) (Demir, 373-374), Urfa merkez ağzında (*gidiyem, yapisan, sorisan, gidisiz*) (Özçelik, 1997: 99-100), Diyarbakır ağzında (*bili, geçiler*) kullanılır (Erten, 1994: 45).

-ı,-i,-u,-ü ekli şimdiki zaman Azerbaycan'ın Bakı, Şamahı, Göyçay, Hanlar, Cebrayıl, Tovuz, Lenkeran bölgelerinde ve bu bölgelere ait köylerde kullanılır (Şireliyev, 2008: 216).

Şeki ağzında bazen şimdiki zaman ekinin son sesi (r) düşer ve şimdiki zaman eki ünsüzle biten fiillere -ı, -i, -u,-ü (ikinci şahısta) şeklinde getirilir.

Şeki ağzı	
olumlu çekim	
ikinci t.ş.	ikinci ç.ş.
<i>keçisen</i>	<i>keçisuz</i>
<i>gelisen</i>	<i>gelisuz</i>
olumsuz çekim	
<i>getmisen</i>	<i>getmisuz</i>
<i>oxumisan</i>	<i>oxumisuz</i> (İslamov,1968: 123).

Artvin Yusufeli ilçesi Uşhum Köyü ağzında şimdiki zaman ekinin birinci teklik ve birinci çokluk şahısta -ı, -i, -u,-ü şeklinde kullanımını görmek mümkündür.

Yusufeli ilçesi Uşhum köyü ağzı	
olumlu çekim	
birinci t.ş.	birinci ç.ş.
<i>gediyam</i>	<i>gediyoh</i>
<i>geziyam</i>	<i>geziyoh</i>
olumsuz çekim	
<i>getmiyam</i>	<i>getmiyoh</i>
<i>bilmiyam</i>	<i>bilmiyoh</i> (Turan, 2006: 86).

3.3. -y, -İy, -Uy ekli şimdiki zaman

-ıy ekli şimdiki zaman -ay ekinin ses nöbetleşmesinden türeyerek oluşur. Türk yazı dillerinde -a ve -ı ekli şimdiki zamanın üzerine şimdiki zaman eki -y'nin *de* getirildiği görülmektedir (Serebrennikov, Gadjeva, 2011: 146). Brendemoen, yorumak/yürümek fiilinden ortaya çıkan ve çeşitli ağızlara göre değişiklik gösteren şimdiki zaman ekine -a/-u ulacı getirilince açık tabanlarda -yu ekinin kaybolduğunu gösterir. Dolayısıyla şimdiki zaman eki bir tek -y ile arkaik şeklini alır. Özellikle Doğu Karadeniz ağızlarının -y arkaik şimdiki zaman biçimini koruduğu görülebilir (Brendemoen, 1992: 21).

Korkmaz, *Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu* (1971) isimli çalışmasında ağızlarda şimdiki zaman ekinin değişik şekillerinin görülmesini bölgelerin çeşitli etnik Türk boylarından etkilenmesi olarak açıklar. Oğuz boyu Avşarların hakim olduğu bölgelerde (Kars, Maraş, Gaziantep, Adana, Malatya,Tunceli, Elazığ, Karaman, Sivas-Divriği, Ankara Haymana, Bala, Bolu, Kayseri- Pınarbaşı, Kastamonu, Manisa, Kütahya, Uşak, Aydın- Bozdoğan, Söke, Birgi, Muğla-Milas) y ünsüzünün erimesi ve hece kaynaşması gibi olaylar sebebiyle şimdiki zaman eki -iyor ya düzleşip diftonglaşarak -ıy, -iy biçimine dönüşür, ya da ünlüleşerek uzun -i/- şeklinde alır. *geliyim,, geliyiñ, geliy, geliyiñiz, gedim, gediñ, gedi, gedik, gediñiz, gediler* (Korkmaz, 1971: 28).

-ıy, -iy ekli şimdiki zaman Trabzon ve yöresi ağızlarında (*alısın, vuriysun; çikariy, göriy*) (Demir 358), Rize İli ağızlarında (*çaliyim, gidiysen, aliysun, oliy, çağuriy*) (Günay, 2003: 136-137).

Brendemoen'e göre dar ünlülerin -y sesiyle özel bir yakınlığının bulunmasından dolayı y'den önce gelen geniş ünlüler özellikle düz dar ünlüye dönüşür. Şimdiki zaman -ıy biçimini alır. Bu biçimin genel Anadolu ağızlarında kullanımı yaygındır. Trabzon bölgesinin Of Uğurlu köyünde vriyle örneğindeki gibi (Brendemoen, 1992: 27).

-İy, -Üy şimdiki zaman eklerine Şeki bölgesinin Baş Göynük, Baş Layısgı, Bilecik, Baggal, Aşağı Göynük köylerinde ünsüzle biten fiillerde (sonu y ile biten fiillerden başka) görmek mümkündür. Şeki ağzında şimdiki zamanı oluşturan -İy, -Üy ekinin bütün şahıslara göre çekimi yapılır.

Şeki ağzı
olumlu çekim

teklik	çokluk
<i>aliyem</i>	<i>aliyix</i>
<i>aliysen/ aliysan</i>	<i>aliysıñız</i>
<i>aliy</i>	<i>aliy(ler)</i> (İslamov, 1968 : 121).

Ertürk, Artvin'in Yusufeli ilçesi Erkinis köyü ağzında şimdiki zamanın ekinin 1.teklik ve 2.teklik ve çoklukta -iyi ve 3. çokluk şahısta -iy şeklinin kullanıldığını gösterir.

Yusufeli ilçesi Erkinis Köyü Ağzı
olumlu çekim

ikinci t.ş.	ikinci ç.ş.	üçüncü ç.ş.
<i>asiysun</i>	<i>asiysuz</i>	<i>asiyla</i>
<i>yapiysun</i>	<i>yapiysuz</i>	<i>yapiyla</i> (Ertürk, 2015: 134).

Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum köyü ağzında *oli+yi* sondaki i ünlüsünün düşmesi sonucu *oliy* şeklini almıştır (Turan, 2006 : 49).

Şeki'nin bazı köylerinde ünlüyle biten fiillerde şimdiki zaman -yIr, yİr ekinin ikinci teklik ve çokluk şahısta son iki sesi düşer ve bu ekin yalnız ilk ünsüzü -y şeklinde kullanılır.

Şeki ağzı
olumlu çekim

ikinci t.ş.	ikinci ç.ş.
<i>oxiysen</i>	<i>oxiysuz</i>
<i>üşüysen</i>	<i>üşüysüz</i> (İslamov 1968: 123).

Yusufeli merkez ve Altıparmak köyünde bazen şimdiki zaman eki sadece birinci teklik şahısta sadece -y şeklinde kullanılır.

Yusufeli merkez ve Altıparmak köyü
olumlu çekim

birinci t.ş.
<i>yaşiyam</i>
<i>oturiyam</i>
<i>góriyam</i> (Koruk, 2019: 161).

Yusufeli ilçesi Erenköy ağzında
olumlu çekim

ikinci t.ş.	üçüncü t.ş.
<i>gediysun</i>	<i>bakiy</i>
<i>diyamiysun</i>	
ikinci ç.ş.	üçüncü ç.ş.
<i>topliysuz</i>	<i>bakiylar</i>
<i>gediysuz</i> (Koruk, 2019: 162-165).	

-iy, -iy, -uy, -üy ekli şimdiki zaman Azerbaycan'ın Zagatala, Gax, Ordubad ağzlarında kullanılmaktadır (Şireliyev, 2008: 215).

Şimdiki zaman *-y,-İy,-iy,-Ay* ekinin yardımıyla ifadesi bazı Türk Lehçelerinde de görülebilir. Tatar Türkçesinde kalın sıradan ünlüyle biten fiillerden sonra şimdiki zaman kullanımı için bütün şahıslara *-y* eki getirilir *Añlıym(ın), añlıysın, añlıy, añlıybız, añlıysız, añlıylar* (Buran, Alkaya, 2015: 254).

-y ekli şimdiki zaman Eskişehir'in Çift. ve Osmaniye'nin K. ağızlarında (*ol yılıy, min yılıym*) (Ay, 2009: 809), Rize İli ağızlarında (*bekliysun istiysun, úşiyusunuz*) (Günay, 2003: 138-142), Erzincan merkez ve Gümüşhane merkez ağızında kullanılmaktadır (Karahana, 1996: 83).

Gagavuz Türkçesinin Vulkanneşt ağızında da fiilin şimdiki zamanında *-İy, -İy* eki kullanılmaktadır. *alıym, alıysın, alıy* (Tukan, 1965: 15).

Güney Azerbaycan'ın Salmas ağızında şimdiki zaman ekinde *r > y* ünsüz değişimi tespit edilmiştir. *gedéy < gedir, gédıy < gedir, istiyem < istiyirem < isteyirem* (Gökdağ, 2006: 131).

3.4. -yİ,- yU ekli şimdi zaman

-ya, -yo//-yö, -yu//-yü ekli şimdiki zaman Kafkasya dillerinin etkisi altında oluşmuştur (Serebrennikov, Gadjeva, 2011: 147).

Şeki ağızında şimdiki zaman ünlüyle biten fiillerde ve olumsuz fiillerde *-yİ,- yÜ* ekiyle (II ve III şahıslarda) oluşur.

Şeki Ağızı		
olumlu çekim		
ikinci t.ş.	üçüncü t.ş.	ikinci ç.ş.
<i>diyisen</i>	<i>diyi</i>	<i>diyisiñuz</i>
<i>üşüyüsen</i>	<i>üşüyü</i>	<i>üşüyüsüñuz</i>
olumsuz çekim		
	<i>işdemiyi</i>	
	<i>dimiyi</i>	
	<i>almiyi</i> (İslamov, 1968: 123).	

Artvin'in Yusufeli ilçesi Uşhum Köyü ağızında şimdiki zaman ekindeki (r) sesinin düşmesiyle ünlüyle biten fiillerde ve olumsuz fiillerde *-yi,-yü* şeklinde kullanımı görülebilir.

Yusufeli ilçesi Uşhum Köyü Ağızı

olumlu çekim

ikinci t.ş.	üçüncü t.ş.
<i>diyisin</i>	<i>yaziyi</i>
<i>biliyisin</i>	
ikinci ç.ş.	üçüncü ç.ş.
<i>diyisiz</i>	<i>ediyila</i>
<i>kolliyisiz</i> (Turan, 2006: 86-87).	

Yusufeli ilçesi Erenköy ağızında

olumlu çekim

yaşiyi (Koruk, 2019: 163).

Artvin ili Ortaköy ağızında şimdiki zamanın *-yi, -yü*'li biçimi kullanılır (kendi derlemem).

gelmiyi K1; çıxyisiz, buliyi, tutiyi, seviyi K 2; bulamiydiler, götüremiyiler K 3

-r sesinin düşmesiyle ortaya çıkan *-yi, -yü, -yu, -yü* ekli şimdiki zaman, Trabzon ve yöresi ağızlarında (*dokunuyu, oluyu, diküyü*) (Demir, 2006: 357), Rize ili ağızlarında (*déyi, uyuyi*) (Günay, 2003: 139), Ordu ili ve yöresi ağızlarında (*diyi, geliyu, guruyu, oliyi*) kullanılır (Demir, 2001: 201).

4. SONUÇ

Oğuz Grubu Türk lehçelerini oluşturan Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde gösterdiği ses, şekil bilgisi ve sözdizimsel benzerliği çalışmada yapılan karşılaştırmaya göre ağızlarında devam ettirdiği görülebilir. Her ne kadar ağızlar söz varlığı ve şekil bakımından yazı dilinden ayrı gelişme ve değişme süreci gösterse de aynı lehçe grubuna mensup iki ağız şimdiki zaman eklerinin kullanımındaki benzerliği ortaya koymaktadır. Çalışma sürecinde yapılan tespitlere göre Artvin ve Şeki ağızında genellikle şimdiki zamanı oluşturan ekler her iki lehçenin yazı dilinde kullandığı şimdiki zaman ekinde farklı şekilleriyle kullanılmaktadır. Her iki ağızda ses düşmesi sonucu veya etnik yapının etkisiyle ortaya çıkan yazı dilinden farklı şimdiki zaman ekleri kullanılmaktadır. Artvin ve Şeki ağızında ortak kullanılan şimdiki zaman ekleri: *-r -ır, -ir, -ur, -ür; -yır, -yir, -yur, -yür; -ty, -iy, -uy, -üy; -l, -i, -u, -ü; -yl, -yi, -yu, -yü.*

Artvin ve Şeki ağızında şimdiki zaman için kullanılan ekler çoğunlukla şahıslara göre çekimi zamanı farklılık gösterir. Her iki ağızda ekin bazen aynı şahısta bazen de farklı şahıslara göre çekiminde benzerlik görülebilir. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinin Kuzey grubu ağızlarını oluşturan Artvin ve Şeki ağızında kullanılan şimdiki zaman eklerindeki benzerliği aradaki coğrafi farklılıklar ortadan kaldıramamıştır.

ARTVIN AĞZI İÇİN KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

K 1 - Mahmut Öztürk, Artvin/ Ortaköy (Berta), Öğrenci, 1986 doğumlu

K 2 - Sıddık Dalkılıç, Artvin/Örtaköy, Türkolog, 1985 doğumlu

K 3 - Aşık Gülhani, Artvin/Ortaköy, Halk şairi, 1947 doğumlu

Derleme 2020 yılında yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, T. (1972). Artvin ve Yöresi Ağızları, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ay, Ö. (2009). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Azizov, E. (1999). Azerbaycan Dilinin Tarihi Dialektologiyası, Bakı Universiteti Neşriyyatı, Bakı.

Bahadır, S. (2015). Artvinli Halk Şairi Gülden, Pamiray Yayınları, İstanbul.

Bayatlı, K. H. (1996). Irak Türkmen Türkçesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Brendemoen, B. (1992). "Trabzon Ağızlarında Şimdiki Zaman Bağlantı Ünlüsü", Türk Dilleri Araştırmaları, 19-34.

Buran, A.& Alkaya, E. (2013). Çağdaş Türk Lehçeleri, Akçağ Yayınları, Ankara.

Demir, N. (2001). Ordu İli ve Yöresi Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Demir, N.(2006). Trabzon ve Yöresi Ağızları, Gazi Kitabevi, Ankara.

Demirçizade, E.M. (1959). Kitabı-Dede Gorgud Dastanlarının Dili, API neşriyatı, Bakı.

Erten, M. (1994). Diyarbakır Ağızı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ertürk, H. (2015). "Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağızı", Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Gadjieva, N.Z. (1979). Türkoyazıçılığı Arealı Kavkaza, Nauka, Moskva.

Gemalmaz, E. (1978). Erzurum İli Ağızları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

Gökdağ, A.B. (2006). Salmas Ağızı, Karam Yayınları, Çorum.

Günay, T. (2003). Rize İli Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Hunutlu, Ü. (2014). "Yusufeli'nin Ersis (Kılıçkaya) Köyü Ağızında /-r/, /-(y)er/, /(y)ür/ eklerinin zaman görevi bakımından ayrımı", Turkish Studies, 9(12):369-380.

Hüseynzade, M. (2007). Müasir Azerbaycan Dili, Morfolojiya, Şerg-Gerb, Bakı.

İmer, K.; Kocaman, A., & Özsoy, A.S. (2011). Dilbilim Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

- İslamov, M. (1968). Azerbaycan Dilinin Nuha Diyalekti, Bakı.
- Karaağaç, G. (2013). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karahan, L. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1971). “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 19: 21-32.
- Koruk, Ö. (2019). “Yusufeli Ağzı”, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Özder, M. A. (2017). Artvin Folkloru Dizisi-2, Haz: Bahadır S. Yusufeli Belediyesi Yayınları, Yusufeli.
- Özçelik, S. (1997). Urfa Merkez Ağzı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özek, F. (2012). “Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri”, Turkish Studies, 7(1):1751-1765.
- Rüstemov, R. (1965). Azerbaycan Dili Dialekt ve Şivelerinde Fel, Azerbaycan SSR EA Neşriyyatı, Bakı.
- Serebrennikov, B.A. & Gadjeva N.Z. (2011). Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı- Tarihi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Şireliyev, M. (2008). Azerbaycan Dialektologiyasının Esasları, Şerg-Gerb, Bakı.
- Turan, Z. (2006). Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tukan, B.P. (1965). Vulkanеştский Govor Gagauzского Yazıka, (Avtoreferat Kandidatskoy Dissertatsiyi), Kişinev.
- Türkçe Sözlük. (2011).Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

